

Renta rodzinna

Renta rodzinna jest świadczeniem, które swoje uregulowanie znajduje w rozdz. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych – FUS (Dz. U. z 2015 r., poz. 748 t.j.). Podstawowe przesłanki nabycia prawa do renty rodzinnej zawarte są w art. 65 wymienionej ustawy, natomiast warunki szczegółowe w art. 68–71 tego aktu prawnego.

1. Śmierć żywiciela

Punktem wyjścia, który inicjuje możliwość rozpoznania prawa do renty rodzinnej, jest spełnienie się ryzyka socjalnego, jakie dotyczy tego świadczenia, tj. jest śmierć żywiciela. Wprawdzie śmierć żywiciela nie stanowi sama w sobie warunku formalnego do nabycia prawa do renty, jednak jej zaistnienie rozpoczyna proces badania przesłanek, czy osoba uprawniona może nabyć prawo do renty rodzinnej po zmarłym ubezpieczonym.

Utrata żywiciela wiąże się z pozostawieniem osób mu najbliższych, rodziny bez środków do życia, które dotychczas zapewniał zmarły. Zaistnienie takiego zdarzenia jest objęte ochroną w postaci przyznania prawa do renty rodzinnej. Ubiegający się o przyznanie renty rodzinnej zobligowani są przedstawić dokument stwierdzający datę zgonu osoby, po której świadczenie ma zostać przyznane, albowiem ciężar dowodu, tj. wykazania, że nastąpiła śmierć żywiciela, spoczywa na wnioskodawcy. Przy czym podkreślić należy, że wnioskodawca zobowiązany jest do przedstawienia wyciągu z aktu cywilnego, który stanowi zasadniczy dowód potwierdzający ziszczenie się ryzyka socjalnego, jakim jest śmierć żywiciela, i pozostanie osób uprawnionych do renty bez środków do życia.

Prawo do renty rodzinnej jest ustalane i wypłacane przez właściwy Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), który – rozpoznając wniosek osoby uprawnionej – ustala, czy zaistniały przesłanki warunkujące przyznanie prawa do renty. Jednym z ogólnych warunków prawa do renty rodzinnej jest ustalenie tzw. statusu żywiciela rodziny na moment jego śmierci, albowiem od tego, czy zmarły w chwili śmierci miał ustalone prawo do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy albo też czy spełniał wymogi do uzyskania jednego z tych świadczeń, uzależnione jest powstanie prawa do renty rodzinnej.

Zgodnie z treścią art. 65 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci miała

ustalone prawo do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy lub spełniała warunki wymagane do uzyskania jednego z tych świadczeń”¹.

2. Całkowita niezdolność do pracy

Ustalenie, czy zmarły spełniał wymogi do uzyskania prawa do świadczenia, ogranicza się jedynie do zbadania przesłanek o charakterze formalnym, albowiem co do zasady nie prowadzi się postępowania mającego na celu ustalenie, czy zmarły był niezdolny do pracy. Wynika to z regulacji zawartej w art. 65 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, według którego „przy ocenie prawa do renty przyjmuje się, że osoba zmarła była całkowicie niezdolną do pracy”.

Z powyższego wynika, że ustawodawca na potrzeby omawianego świadczenia stworzył fikcję prawną, stwierdzającą, iż osoba zmarła była całkowicie niezdolna do pracy. Oznacza to, że całkowita niezdolność do pracy przypisana jest zmarłemu z mocy prawa, przy czym jest to stan określony na moment śmierci zmarłego. Możliwe jest, iż do ustalenia, czy zmarły spełniał warunki do świadczenia, konieczne będzie ustalenie wcześniejszej daty powstania niezdolności do pracy.

Przytoczona fikcja prawna – że zmarły ubezpieczony był całkowicie niezdolny do pracy – dotyczy tylko ustalenia prawa do renty rodzinnej po zmarłym i obowiązuje tylko w celu przyznania prawa do renty rodzinnej uprawnionym członkom rodziny zmarłego. Z fikcji tej wynika następujący wniosek – gdyby osoba zmarła miała się ubiegać dla siebie o emeryturę lub rentę z tytułu niezdolności do pracy, to być może nie przyznano by jej takiego prawa, choćby ze względu na niespełnienie ustawowego wymagania co do osiągnięcia odpowiedniego wieku (w przypadku emerytury) lub braku ustalonej niezdolności do pracy oraz odpowiednich okresów składkowych i nieskładkowych (w przypadku renty z tytułu niezdolności do pracy – art. 58 ust. 1 ustawy) w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy, o jakim stanowi art. 58 ust. 2 ustawy.

Ponieważ jednak chodzi o rentę rodzinną dla uprawnionego członka rodziny zmarłego ubezpieczonego (przede wszystkim dla małoletniego lub uczącego się jeszcze dziecka – art. 68 ustawy), możliwe jest przyjęcie, że zostały spełnione warunki do przyznania tej renty, mimo niespełnienia przez zmarłego warunku z art. 58 ust. 2 ustawy.

Artykuł 65 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach wprowadza fikcję całkowitej niezdolności do pracy osoby zmarłej w celu umożliwienia nabycia renty rodzinnej osobom uprawnionym do tej renty. Po zmarłym przysługuje renta rodzinna nawet wtedy,

¹ Zob. też: M. Klimas, *Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych*. Komentarz do art. 65 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS, LEX 2013.

gdyby sam zmarły nie miał uprawnień do renty, nie będąc faktycznie osobą całkowicie niezdolną do pracy².

Co prawda, prawo do renty rodzinnej jest prawem pochodnym w stosunku do uprawnień osoby ubezpieczonej, wynikającym z jej uprawnień do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, a zatem brak uprawnień do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy pociąga za sobą również brak uprawnień członków rodziny zmarłego ubezpieczonego do renty rodzinnej po nim, ponieważ świadczenie to nie jest świadczeniem przyznawanym z uwagi na potrzeby, nawet najbardziej uzasadnione, uprawnionego członka rodziny zmarłego, ale świadczeniem zależnym od okresów opłacania składek na ubezpieczenie społeczne, jednak nie można tracić z pola widzenia funkcji renty rodzinnej – zapewnienia środków utrzymania krewnym i powinowatym (przede wszystkim małoletnim dzieciom), którzy nie są w stanie samodzielnie się utrzymać. Ta funkcja renty rodzinnej determinuje wykładnię przepisów dotyczących spełnienia warunków do jej otrzymania.

Sąd Najwyższy (SN) przeprowadził szeroką wykładnię art. 65 w związku z art. 57 i 58 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, uwzględniając stanowisko wyrażone wcześniej w uchwale składu siedmiu sędziów SN z dnia 23 marca 2006 r.³, która w znacznym zakresie zachowała swoją aktualność. Wymaga ona jedynie uwzględnienia nowelizacji przepisu art. 58, a w szczególności dodanego do niego ust. 4. W uchwale tej bowiem SN stwierdził, że renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy, wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety lub 25 lat dla mężczyzny, oraz jest całkowicie niezdolny do pracy (art. 57 ust. 2 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach), bez potrzeby wykazywania przewidzianego w art. 58 ust. 2 tej ustawy pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że art. 57

² Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 27 listopada 2013 r., I UK 171/13, LEX nr 1441312. Pochodny charakter tego świadczenia od emerytury bądź renty z tytułu niezdolności do pracy, która przysługiwała lub przysługiwałaby zmarłemu, za którym opowiedział się SN (por. uzasadnienia wyroków SN: z dnia 20 stycznia 2000 r., II UKN 321/99, OSNAPiUS 2001, nr 11, poz. 389 oraz z dnia 24 stycznia 2001 r., II UKN 122/00, OSNAPiUS 2002, nr 18, poz. 440, z dnia 19 kwietnia 2011 r., I UK 343/10, OSNP 2012, nr 1–12, poz. 143), determinuje proces ustalania uprawnień do tej renty dla członków rodziny zmarłego. Zgodnie z art. 65 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci miała ustalone prawo do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy lub spełniała warunki wymagane do uzyskania jednego z tych świadczeń. W pierwszej kolejności zatem badaniu podlega, jeżeli zmarły żywiciel w chwili śmierci nie miał ustalonego prawa do emerytury lub renty, tj. nie legitymował się decyzją organu rentowego o przyznaniu jednego z tych świadczeń, czy spełniał warunki wymagane do uzyskania jednego z nich. Ocena spełnienia tych warunków następuje według stanu prawnego istniejącego w chwili jego śmierci.

³ Sygn. akt I UZP 5/05, OSNP 2006, nr 19–20, poz. 305.

ustawy o emeryturach i rentach⁴ składa się z dwu części nie tylko w znaczeniu formalnym (ust. 1 i ust. 2), ale również w znaczeniu merytorycznym.

Przepis art. 57 ust. 1 określa dotychczasowe (wcześniej uregulowane) przesłanki prawa do renty. Z kolei art. 57 ust. 2 stanowi, że przepisu ust. 1 pkt 3, określającego czas powstania niezdolności do pracy, nie stosuje się do ubezpieczonego, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety lub 25 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy. Ustalając treść normatywną art. 57 ust. 2 w jego pełnym brzmieniu, należy dojść do wniosku, że w odniesieniu do osób, o których mowa w tym przepisie (czyli całkowicie niezdolnych do pracy), ustawodawca zrezygnował nie tylko z wymagania, aby niezdolność do pracy powstała w okresach wymienionych w ust. 1 pkt 3, ale ponadto określił w sposób szczególny wymagany do nabycia przez nich prawa do renty okres składkowy i nieskładkowy oraz stopień niezdolności do pracy.

Uzasadnia to wniosek, że art. 57 ust. 2 w sposób szczególny – w porównaniu z przesłankami (warunkami) przewidzianymi w art. 57 ust. 1 – określa przesłanki nabycia prawa do renty osoby całkowicie niezdolnej do pracy. Jest to uregulowanie szczególne, ale po nowelizacji art. 58 (przez dodanie ust. 4) nie jest już wyczerpujące – w tym znaczeniu, że w przypadku osób całkowicie niezdolnych do pracy nie jest wymagane wykazanie spełnienia warunku wynikającego z art. 58 ust. 2 ustawy, czyli pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy – jeżeli udowodniły one również okres składkowy i nieskładkowy wymieniony w tym przepisie, który jest odmienny od okresu minimalnego wymaganego w art. 57 ust. 2. Mianowicie począwszy od dnia 23 września 2011 r. do art. 58 dodano ust. 4, w którym zostały zwolnione z obowiązku spełnienia tego warunku dodatkowego osoby legitymujące się znacznie dłuższym okresem składkowym. Dla kobiet okres ten wynosi 25 lat, natomiast dla mężczyzn: co najmniej 30 lat. W tym zakresie właśnie pogląd wyrażony w uchwale I UZP 5/05 stracił swoją aktualność.

Wymagany okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 57 ust. 1 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach, określa art. 58, według którego warunek posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego, zgodnie z art. 57 ust. 1 pkt 2, uważa się za spełniony, gdy ubezpieczony osiągnął okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej określoną liczbę lat w zależności od wieku, w którym powstała niezdolność do pracy; np. okres ten wynosi 5 lat, jeżeli niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat. Zwolnienie od wykazania stażu określonego w art. 58 ust. 2

⁴ Po nowelizacji wprowadzonej ustawą z dnia 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej (Dz. U. Nr 135, poz. 1268 ze zm.).

następuje w przypadku, gdy zmarły ubezpieczony wykazał wymagany okres składkowy i nieskładkowy w wymiarze określonym w art. 58 ust. 4.

Powyższa wykładnia art. 57 ust. 2 w związku z art. 58 ust. 2 i 4 ustawy o emeryturach i rentach znajduje zastosowanie także w odniesieniu do przesłanek uzyskania prawa do renty rodzinnej, ponieważ zgodnie z art. 65 ust. 2 tej ustawy przy ocenie prawa do renty rodzinnej przyjmuje się, że osoba zmarła była całkowicie niezdolna do pracy.

Ze względu na społeczno-gospodarcze znaczenie rent (także rent rodzinnych) wykładnia przepisów określających przesłanki nabycia prawa do renty musi być dokonywana ze szczególną ostrożnością. Wymaga to skonfrontowania rezultatów wykładni logiczno-językowej i systemowej z wykładnią funkcjonalną.

Otwarcie drogi do uzyskania prawa do renty rodzinnej dla szerszej kategorii osób niż to wynika bezpośrednio z regulacji ustawowych mogłoby naruszyć równowagę systemu ubezpieczenia rentowego. W kontekście regulacji przewidzianej w art. 57 ust. 2 w związku z art. 58 ust. 4 i w związku z art. 65 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach niebezpieczeństwo takie nie zachodzi ze względu na surowe warunki uzyskania prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, przede wszystkim długi staż pracy. Uzasadnia to przyznanie renty rodzinnej osobom uprawnionym do otrzymania tej renty, jeżeli zmarły ubezpieczony (traktowany tak jakby był całkowicie niezdolny do pracy – art. 65 ust. 2 ustawy). Sytuacja prawa osób ubiegających się o świadczenie po zmarłym, który nie miał przed śmiercią ustalonego prawa do świadczeń emerytalno-rentowych, uległa *de facto* pogorszeniu, w szczególności, gdy zgon dotyczył osób młodych, które nie miały szansy wypracowania tak długiego okresu ubezpieczenia.

Obecnie zatem prawo do renty rodzinnej przysługuje uprawnionemu członkowi rodziny osoby, która w chwili śmierci miała udowodniony okres składkowy i nieskładkowy, wynoszący co najmniej 25 lat dla kobiety lub 30 lat dla mężczyzny, oraz była całkowicie niezdolna do pracy (art. 57 ust. 2 w związku z art. 65 ust. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS), bez potrzeby wykazywania przewidzianego w art. 58 ust. 2 tej ustawy pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego, przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed śmiercią tej osoby⁵.

Renta rodzinna przysługuje również członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci pobierała zasiłek przedemerytalny lub świadczenie przedemerytalne, lub nauczycielskie świadczenie kompensacyjne, na co wskazuje dyspozycja art. 66 ustawy emerytalnej.

⁵ Zob. uchwała SN (7) z dnia 11 stycznia 2012 r., I UZP 5/11 OSNPUSiSP 2012, nr 13–14, poz. 175; SN stwierdził w niej, że: okres nieskładkowy przypadający w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy uwzględnia się w rozmiarze nieprzekraczającym 1/3 okresów składkowych udowodnionych w tym dziesięcioleciu (nadmienić należy, że wymóg ten dotyczy tylko tego okresu).

Odnosnie do zasiłku przedemerytalnego oraz świadczenia przedemerytalnego przepisy ustawy wymaga, by świadczenia te były faktycznie przyznane i pobierane przez zmarłego, a nie by było ustalone, że spełniał on wymogi do przyznania mu tychże świadczeń. Jest to uregulowanie odmienne od tego, jakie odnosi się do przyznania prawa do renty lub emerytury, lub alternatywnie do ustalenia, że zmarły spełniał warunki do przyznania tych świadczeń⁶.

Śmierć osoby pobierającej zasiłek przedemerytalny, świadczenie przedemerytalne lub nauczycielskie świadczenie kompensacyjne jest w kontekście uprawnień do renty rodzinnej równoznaczne ze śmiercią osoby spełniającej wymogi do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy. Podkreślić należy, że status żywiciela rodziny jest spełniony także w sytuacji, gdy osoba zmarła pozostawała w chwili śmierci w zatrudnieniu lub prowadziła własną działalność gospodarczą i z tytułów tych były odprowadzane składki na ubezpieczenie społeczne. Przy czym nie ma znaczenia, czy żywiciel rodziny pracował na pełny etat czy też nie. Decydujące znaczenie ma kwestia odprowadzania składek na ubezpieczenie społeczne, bowiem w sytuacji, gdy składki nie byłyby odprowadzane, brak jest podstaw do przyznania renty rodzinnej. Niemożność ustalenia prawa zmarłego do emerytury lub renty wykluczy możliwość przyznania renty rodzinnej.

3. Osoby uprawnione do uzyskania prawa do renty rodzinnej

Krąg osób uprawnionych do ubiegania się o rentę rodzinną wyznacza ustawa w art. 67 ust. 1, który wyodrębnia niejako cztery grupy osób mogących ubiegać się o przyznanie renty rodzinnej, wskazując, że do renty rodzinnej uprawnieni są członkowie rodziny zmarłego spełniający warunki określone w art. 68–71; tj.:

- 1) dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione,
- 2) przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed uzyskaniem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej,
- 3) małżonek (wdowa, wdowiec),
- 4) rodzice.

W ustępie drugim cytowanego artykułu ustawodawca sprecyzował, że za rodziców w rozumieniu ustawy uważa się również ojczyma i macochę oraz osoby przysposabiające. Osoby wymienione w zacytowanym przepisie zobligowane są do spełnienia warunków określonych w art. 68–71 ustawy, a zatem muszą spełnić warunki szczególne do przyznania im prawa do świadczenia.

⁶ M. Bartnicki [w:] K. Antonów (red.), *Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 338.

3.1. Dzieci własne oraz dzieci małżonka

3.1.1. Dzieci własne i dzieci małżonka

Dzieci własne zmarłego są wymienione w pierwszej kolejności, bowiem powstanie prawa do świadczenia w postaci renty rodzinnej przysługuje im od pierwszego dnia miesiąca, w którym nastąpił poród. Do grupy określonej w omawianym przepisie należą też pasierbowie, czyli wychowujące się w rodzinnym gospodarstwie domowym dzieci drugiego małżonka. Przy czym, przez dzieci drugiego małżonka należy rozumieć zarówno dzieci biologiczne, jak i dzieci przez niego przysposobione.

Przy rozpatrywaniu uprawnień dziecka do renty rodzinnej istotny jest wiek dziecka, ponieważ aby mogło się ono ubiegać o przyznanie prawa do renty rodzinnej, musi mieć mniej niż 16 lat. Jeżeli dziecko jest starsze, może uzyskać rentę rodzinną w sytuacji, gdy kontynuuje naukę. Renta może być wówczas przyznana do ukończenia 25. roku życia. Renta rodzinna może zostać przyznana bez względu na wiek, jeżeli dziecko stało się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie pobierania nauki lub przed ukończeniem 16. roku życia. W sytuacji, gdy dziecko osiągnęło 25 lat, będąc na ostatnim roku studiów w szkole wyższej, prawo do renty rodzinnej przedłuża się do zakończenia tego roku studiów.

3.1.2. Student a prawo do renty rodzinnej

Kwestia wypłacania renty rodzinnej dzieciom pobierającym naukę na uczelniach wyższych budzi często wiele kontrowersji i znajduje swój finał na wokandach sądowych. Wątpliwości dotyczą kwestii trwania i ciągłości nauki studentów, jak również sytuacji gdy studiuje dziecko ukończyło 25 lat po ukończeniu czwartego roku studiów, a przed rozpoczęciem piątego roku studiów w miesiącach wakacji. W sytuacji, kiedy osoba ubiegająca się o rentę rodzinną, która ukończyła 25 lat w okresie wakacji studenckich po ukończeniu nauki na przedostatnim roku studiów, a przed rozpoczęciem zajęć na ostatnim roku studiów, na który uzyskała wpis, nie traci uprawnienia do świadczenia na podstawie art. 68 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Ustalenie daty, w której dziecko pobierające rentę rodzinną było na ostatnim roku studiów w rozumieniu art. 68 ust. 2 tej ustawy, następuje zatem na podstawie wpisu na ostatni rok studiów dokonanego na podstawie regulaminu obowiązującego uczelnie⁷.

⁷ Dzieci (w tym wnuki, rodzeństwo i inne dzieci) mają prawo do renty rodzinnej do ukończenia 16. roku życia, a po osiągnięciu tego wieku tylko w razie pobierania nauki w szkole na czas do jej ukończenia, nie dłużej jednak niż do 25 lat. W razie osiągnięcia tego wieku na ostatnim roku studiów w szkole wyższej renta rodzinna przysługuje do zakończenia tego roku studiów. Prawo do renty rodzinnej do zakończenia ostatniego roku studiów zachowuje jednak także studentka, która na przedostatnim roku tych studiów w czerwcu zdała wszystkie wymagane egzaminy i ukończyła 25 lat przed rozpoczęciem zajęć w nowym (ostatnim) roku akademickim zob. uchwała SN z dnia 23 lutego 1989 r., II UZP 3/89, OSP 1989, nr 5–6, poz.

Podkreślić należy, że we wcześniejszym okresie w orzecznictwie prezentowany był pogląd, że prawo do renty rodzinnej przysługującej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie jest uzależnione od frekwencji ucznia na zajęciach szkolnych. Świadczenie to przysługuje bowiem od dnia podjęcia nauki do dnia jej ukończenia w planowanym terminie, bądź utraty statusu ucznia (studenta) wskutek skreślenia z listy uczniów (studentów) przez właściwy organ określony w statucie szkoły⁸.

Obecnie stanowisko to uległo pewnej zmianie i uznaje się, że przez naukę w szkole, o której mowa w art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalno-rentowej, rozumie się naukę w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (publicznych i niepublicznych), szkołach wyższych (państwowych i niepaństwowych), szkołach prowadzonych przez Kościół katolicki, a także pozaszkolnych formach kształcenia, doształcania bądź doskonalenia zawodowego (np. w ramach różnego rodzaju kursów lub praktyk zawodowych). W grę wchodzi wszelkie formy kształcenia w systemie stacjonarnym, zaocznym, wieczorowym i korespondencyjnym. Renta rodzinna przysługuje również słuchaczom studiów doktoranckich i studiów podyplomowych.

Okres pobierania nauki, o którym mowa w art. 68 ust. 1 pkt 2 powołanej ustawy, obejmuje nie tylko okres efektywnego uczestniczenia w zajęciach objętych programem nauczania, ale także okres wakacji, urlopu zdrowotnego dla ucznia szkoły średniej czy urlopu dziekańskiego dla studenta wyższej uczelni oraz przerwy w edukacji wynikające ze skreślenia z listy uczniów i ponownego przyjęcia w ich poczet. Bez znaczenia pozostaje przyczyna wydłużenia czasu nauki czy studiowania, ale za niewystarczające należy uznać samo zapisanie się do szkoły lub na studia, jeżeli dziecko nie uczestniczy w żadnych zajęciach, nie pisze prac kontrolnych, nie uzyskuje zaliczeń i nie przystępuje do egzaminów, co ostatecznie powoduje skreślenie go z listy uczniów czy studentów. Możliwość przedłużenia wypłaty świadczenia rentowego po osiągnięciu przez uprawnionego wieku 25 lat uzależniona jest nie tyle od formalnego wpisu na listę studentów ostatniego roku studiów w szkole wyższej, ile od rzeczywistego studiowania na tymże roku⁹.

246. Przerwa w nauce (urlop dziekański) nie powoduje zawieszenia prawa do renty rodzinnej, jeżeli jest spowodowana chorobą lub koniecznością sprawowania osobistej opieki nad członkiem rodziny, którego stan zdrowia uzasadnia potrzebę takiej opieki przez inną osobę (por. orzeczenie SN z dnia 6 maja 1986 r., II URN 45/86, PiZS 1986, nr 10–11). Renta rodzinna przysługuje bez względu na wiek dzieciom, które stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji w okresie uprawniającym do takiej renty, tzn. do 16 roku życia lub przed ukończeniem nauki (z ograniczeniem do 25. roku życia).

⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 kwietnia 2008 r., III AUa 1524/07, Biul. SAKa 2009/1/40.

⁹ W doktrynie wskazuje się, że „zakres znaczeniowy zwrotu „będąc na ostatnim roku studiów” powinien [...] oznaczać faktyczne podjęcie nauki przez studenta w ostatnim roku, którego rozpoczęcie i zakończenie określa regulamin uczelni. Osoba, która ukończyła 25 lat w okresie wakacji mimo uzyskania wpisu rozliczenia roku [...] nie ma prawa do renty rodzinnej. Nie spełnia bowiem warunku pozostawania na ostatnim roku studiów” A. Wypych-Żywicka, *Glosa do wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2007 r., II UK 15/07*. OSP 2009, nr 3 poz. 27, LEX teza nr 98353/1.

Również osoby, które ukończyły 25. rok życia w trakcie rzeczywistego, zgodnego z regulaminem uczelni pobierania nauki jednocześnie na przedostatnim i ostatnim roku studiów, zachowują prawo do renty rodzinnej, ale tylko do zakończenia tego roku akademickiego. Sprawa o „przedłużenie” prawa do renty rodzinnej do zakończenia ostatniego roku studiów w szkole wyższej, wszczęta po wydaniu przez organ rentowy decyzji o ustaniu tego prawa, jest sprawą o przyznanie renty w rozumieniu art. 398² § 1 k.p.c. Wniosek rentowy, będący w rzeczywistości wnioskiem o ponowne ustalenie prawa do świadczenia, powinien być rozpatrzony w pierwszej kolejności z punktu widzenia jego dopuszczalności w świetle art. 114 ust. 1 ustawy emerytalno-rentowej, a następnie ocenie podlegać będzie spełnianie przez wnioskodawczynię przesłanek powstania prawa do renty rodzinnej wymienionych w przepisach art. 68 ust. 2 tej ustawy¹⁰.

Data ukończenia nauki w szkole z rozumieniu omawianego przepisu jest wyznaczony przez uczelnię dzień obrony pracy magisterskiej. Wspomnieć należy, że w orzecznictwie prezentowane jest również stanowisko, w którym stwierdzały, że za datę ukończenia wyższej uczelni przyjmuje się dzień odebrania dyplomu ukończenia studiów, a nie dzień obrony pracy magisterskiej. Ukończenie studiów wiąże się nie tylko z obroną pracy, lecz również z odbiorem dyplomu. Absolwentem uczelni wyższej jest bowiem osoba, która legitymuje się dyplomem jej ukończenia. Mimo takich głosów przeważające stanowisko zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze przemawia za uznaniem, że to data obrony pracy magisterskiej jest dniem ukończenia studiów wyższych, a nie data odebrania dyplomu. Takie stanowisko zajął też ostatecznie Sąd Najwyższy¹¹.

Ostatni rok studiów w szkole wyższej w rozumieniu art. 68 ust. 2 nie odnosi się jednak do studiów podyplomowych. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy dziecko osiąga 25. rok życia w trakcie kontynuowania nauki na podyplomowych rocznych studiach w szkole wyższej, wówczas przedłuża się wypłatę renty rodzinnej do ukończenia tych studiów. Studia doktoranckie prowadzone przez Polską Akademię Nauk są jednak traktowane jako nauka w szkole w rozumieniu powołanego przepisu¹².

¹⁰ Tak wyrok SN z dnia 13 maja 2014 r., I UK 414/13, LEX 1483946, zob. też wyrok SN z dnia 19 marca 2013 r., I UK 525/12, LEX nr 1552574 oraz wyrok SN z dnia 11 czerwca 2012 r., II UK 153/11, OSNP 2013, nr 19-20 poz. 231.

¹¹ „Przepis art. 68 ust. 2 ww. ustawy [z 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS] wymaga [...] jedynie spełnienia dwóch warunków do uzyskania renty rodzinnej na okres do końca ostatniego roku studiów. Są to: bycie na ostatnim roku studiów w szkole wyższej oraz osiągnięcie 25 lat na ostatnim roku studiów. [...] Nie można przy tym utożsamiać pojęcia studia w szkole wyższej, którym posługuje się ustawa o emeryturach i rentach z FUS, z pojęciem studiów wyższych” R. Sadlik, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 207/07*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 4, 38. LEX teza nr 130120/1

¹² Wyrok SN z dnia 17 października 2006 r., II UK 73/06, OSNP 2007, nr 21-22, poz. 325.

3.1.3. Dziecko dorosłe

Ustawodawca oprócz wymienionych wyżej kryteriów przyznania prawa do renty rodzinnej dziecku małoletniemu lub dziecku uczącemu się, przewidział również sytuację, gdy osiągnięty wiek dziecka nie jest istotny dla przyznania mu prawa do świadczenia. Zgodnie z art. 68 ust. 1 pkt 3 prawo do renty rodzinnej może przysługiwać dziecku bez względu na jego wiek, jeżeli dziecko jest całkowicie niezdolne do pracy oraz niezdolne do samodzielnej egzystencji.

W sytuacji, gdy całkowita niezdolność do pracy powstała u dziecka przed ukończeniem 16. roku życia lub w okresie pobierania nauki w szkole, wówczas renta rodzinna przysługuje mu nawet, jeżeli nie jest niezdolny do samodzielnej egzystencji.

Przepis art. 68 ust. 1 pkt 3 w zakresie, w jakim odnosi się do okresu powstania całkowitej niezdolności do pracy u dziecka, jest nieprecyzyjny. Podobnie jak w sytuacji przyznania prawa do renty rodzinnej dziecku pobierającemu naukę, kwestią budzącą wątpliwości interpretacyjne jest, czy niezdolność do pracy powinna powstać bezwzględnie przed dniem ukończenia 25 lat, czy też jeżeli dziecko jest na ostatnim roku studiów, a już ukończyło 25 lat, nabywa prawo do renty rodzinnej, gdy całkowita niezdolność do pracy powstała w tym czasie.

W piśmiennictwie przeważające stanowisko stanowi, iż dziecko może się ubiegać o przyznanie świadczenia bez względu na wiek wówczas, gdy całkowita niezdolność do pracy powstała najpóźniej do dnia ukończenia 25. roku życia. Takie stanowisko pozostaje jednak w sprzeczności ze stanowiskiem przyjętym przy interpretacji art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 w sytuacji, gdy dziecko ma przyznane prawo do renty rodzinnej w związku z pobieraniem nauki, albowiem zachowuje ono prawo do świadczenia także w sytuacji, gdy ukończy 25. rok życia, a jest na ostatnim roku studiów.

Jeżeli dziecko spełnia warunki do przyznania prawa do renty rodzinnej z tytułu powstania całkowitej niezdolności do pracy w określonym terminie, ma ono prawo zwrócić się z wnioskiem o przyznanie świadczenia w każdym czasie. Nie ma tutaj wymogu zgłoszenia wniosku w ściśle wyznaczonym terminie.

Prawo do renty rodzinnej przyznane na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 uzależnione jest od stanu zdrowia i jego oceny, tym samym – podobnie jak przy rencie z ogólnego stanu zdrowia – renta ta może być przyznawana okresowo. Pozwala to na dokonywanie okresowej weryfikacji, czy stan zdrowia uprawnionego nie uległ poprawie i czy nadal spełnia on warunki do pobierania świadczenia.

3.2. Wnuki, rodzeństwo i inne dzieci przyjęte na wychowanie

Ustawodawca w katalogu osób uprawnionych wymienił również przyjęte na wychowanie i utrzymanie wnuki, rodzeństwo oraz inne dzieci.

Warunki nabycia prawa do renty rodzinnej przez osoby określone w art. 69 muszą być spełnione łącznie, tj.:

- przyjęcie na wychowanie i utrzymanie nastąpiło przed osiągnięciem przez wymienione osoby pełnoletności,
- przyjęcie na wychowanie i utrzymanie nastąpiło co najmniej rok przed śmiercią ubezpieczonego. Wymóg ten jest zniesiony w sytuacji, gdy śmierć ubezpieczonego nastąpiła w związku z wypadkiem,
- renta przysługuje tym dzieciom, które nie mają uprawnień do niej po zmarłych rodzicach, jeżeli zaś rodzice żyją, wówczas renta przysługuje, gdy nie mogą oni zapewnić dziecku utrzymania albo ubezpieczony lub jego małżonek był opiekunem ustanowionym przez sąd. Prawo do renty zostanie wyłączone, gdy chociaż jedno z żyjących rodziców jest w stanie zapewnić dziecku utrzymanie,
- prawo do renty rodzinnej zależy od spełnienia warunków określonych w art. 68 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, czyli od tego, czy spełniony jest wymóg nieukończenia 16 lat, ewentualnie zaistniała całkowita niezdolność do pracy oraz niezdolność do samodzielnej egzystencji lub całkowita niezdolność do pracy powstała w okresie, o którym mowa w art. 68 ust. 1 pkt 1–2¹³.

Wymieniony powyżej katalog osób uprawnionych do uzyskania renty rodzinnej wskazuje, że są to osoby należące do wspólnoty domowej, na rzecz których zmarły łożył w celu zapewnienia im egzystencji, edukacji oraz które wychowywał¹⁴.

¹³ *Ibidem*, s. 350–351.

¹⁴ Podstawową przesłankę prawa wnuka do renty rodzinnej po dziadkach stanowi przyjęcie na wychowanie i utrzymanie, przy czym obydwie elementy muszą zachodzić łącznie. Z kolei przesłanką przyjęcia na wychowanie, rozumianego jako stałe sprawowanie pieczy nad dzieckiem, polegające na opiece nad nim, przekazywaniu mu wiedzy, zapewnieniu osiągnięcia rozwoju fizycznego i psychicznego oraz doprowadzeniu do samodzielności, jest spełniona w sytuacji, gdy nie ma rodziców, którzy realizowaliby wychowanie, bądź też rodzice (rodzic) nie realizują obowiązku wychowywania i obowiązków ten, łącznie z dostarczaniem utrzymania, przejmują dziadkowie – tak: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2014 r. I UK 320/13 LEX nr 1446441, zob. też: Takie pojęcia, jak rodzina oraz jej skład osobowy, nie zostały określone nawet w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, chociaż na ogół te pojęcia wytycza się wedle zakresu obowiązku alimentacyjnego obciążającego krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo (art. 128–144 k.r.o.). Pojęcia te rozciągają się jednak ponadto na stosunki przysposobienia, a z mocy odrębnych przepisów mogą obejmować także osoby przyjęte na wychowanie i utrzymanie, w tym również w ramach rodziny zastępczej, co w szczególności na gruncie art. 67 ust. 1 pkt 2 *in fine* u.e.r.f.u.s. dotyczy przyjętych na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuków, rodzeństwa lub innych dzieci, którzy pod określonymi warunkami mogą nabyć prawo do renty rodzinnej. W odniesieniu do tych osób obowiązują dodatkowe rygory nabycia świadczeń lub uprawnień z ubezpieczenia społecznego, np. prawo do renty rodzinnej jest uzależnione od braku możliwości uzyskania świadczeń po własnych rodzicach lub alimentacji ze strony

Pojęcie przyjęte na wychowanie i utrzymanie zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego należy interpretować ściśle. Przede wszystkim trzeba mieć na względzie, że winny one występować łącznie, na co wskazuje użyty w obu przepisach łącznik „i”. Do wyczerpania dyspozycji art. 67 ust. 1 pkt 2 oraz art. 69 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. nie wystarczy więc przyjęcie dziecka tylko na wychowanie lub tylko na utrzymanie. Z kolei wykładnia każdego w tych pojęć wskazuje, iż określania tego nie wyczerpują częste kontakty z dzieckiem przebywającym w ośrodku wychowawczym. Przyjęcie na wychowanie oznacza sprawowanie stałej pieczy nad dzieckiem, polegające na opiece nad nim, przekazywaniu mu wiedzy, zapewnieniu osiągnięcia rozwoju fizycznego i psychicznego oraz doprowadzeniu do samodzielności. Pojęcie przyjęcia na utrzymanie należy wiązać ze stałym zapewnianiem podstawowych potrzeb materialnych dziecka. Nie jest to zatem okresowe przyczynianie się do jego utrzymania¹⁵.

Z uwagi na możliwość powstania skomplikowanych stanów faktycznych związanych z dziećmi drugiego małżonka przyjętymi na wychowanie i utrzymanie wykształcił się pogląd, zgodnie którym przy ocenie prawa do renty rodzinnej należy mieć na uwadze, czy zmarły małżonek rodzica był żywicielem pasierba, a więc czy przyczyniał się w sposób istotny do dostarczenia mu środków utrzymania¹⁶.

3.3. Dodatek dla sieroty zupełnej

Jeżeli do renty rodzinnej uprawniona jest sierota zupełna, przysługuje jej dodatek dla sierot zupełnych. Dodatek ten wynosi 200 zł miesięcznie, przy czym kwotę tę podwyższa się przy zastosowaniu wskaźnika waloryzacji emerytur i rent od miesiąca, w którym przeprowadzana jest waloryzacja¹⁷. Dodatek dla sieroty zupełnej jest ściśle powiązany z przyznaniem sierocie prawa do renty rodzinnej. Przysługuje on tylko i wyłącznie wraz z rentą rodzinną. Dodatku tego nie można przyznać sierocie zupełnej w przypadku, gdy nie pobiera ona faktycznie renty rodzinnej¹⁸.

innych (bliższych) krewnych, którzy nie mogą im zapewnić środków utrzymania, a ubezpieczony lub jego małżonek został ustanowiony ich opiekunem przez sąd (por. art. 69 u.e.r.f.u.s.). Sytuacja prawna i faktyczna wynikająca ze sprawowania ustanowionej przez sąd rzeczywistej opieki nad osobą lub osobami, które zostały uznane za całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji albo za osoby niepełnosprawne w stopniu znacznym (art. 7 pkt 7 u.e.r.f.u.s.), może być niekiedy tożsama, a co najmniej wielce zbliżona do sytuacji małoletnich członków rodziny, o których mowa w tym przepisie – wyrok SA w Łodzi z dnia 19 listopada 2013 r., III AUa 284/13 LEX nr 1409153.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 września 2003 r., III AUa 1448/02, LEX nr 147195.

¹⁶ K. Wróblewska, *Sytuacja dziecka w prawie ubezpieczeń społecznych*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1998, nr 6, s. 27–28

¹⁷ Artykuł 76 ustawy o emeryturach i rentach z FUS.

¹⁸ Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 23 marca 2005 r., III AUa 1511/04, OSA 2006/3/8, „Prawo Pracy” 2005, nr 12/41.

Sierotą zupełną jest dziecko, którego oboje rodzice umarli. Wprawdzie ustawodawca nie określił granicy wieku osoby, która może zostać uznana za sierotę zupełną, jednakże praktyka oraz judykatura przyjmują, iż za sierotę zupełną mogą być uznane osoby określone w art. 67 ust. 1 pkt 1–2, których oboje rodzice zmarli.

W praktyce pojawił się problem określenia statusu dziecka, którego jeden rodzic zmarł, a drugi pozostaje nieznanym. W judykaturze przyjęto stanowisko, że również dziecko w takiej sytuacji może zostać uznane za sierotę zupełną¹⁹.

3.4. Renta rodzinna dla małżonka (wdowy/wdowca)

Przepis art. 70 ustawy o emeryturach i rentach z FUS określa warunki, na jakich prawo do renty rodzinnej uzyskuje wdowa (wdowiec). Zgodnie z treścią tego przepisu:

1. Wdowa ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli:
 - w chwili śmierci męża osiągnęła wiek 50 lat lub była niezdolna do pracy albo
 - wychowuje co najmniej jedno z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnione do renty rodzinnej po zmarłym mężu, które nie osiągnęło 16 lat, a jeżeli kształci się w szkole – 18 lat życia, lub jeżeli sprawuje pieczę nad dzieckiem całkowicie niezdolnym do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolnym do pracy, uprawnionym do renty rodzinnej.
2. Prawo do renty rodzinnej nabywa również wdowa, która osiągnęła wiek 50 lat lub stała się niezdolna do pracy po śmierci męża, nie później jednak niż w ciągu 5 lat od jego śmierci lub od zaprzestania wychowywania osób wymienionych w ust. 1 pkt 2.
3. Małżonka rozwiedziona lub wdowa, która do dnia śmierci męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej, ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli oprócz spełnienia warunków określonych w ust. 1 lub 2 miała w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową.
4. Wdowa niespełniająca warunków do renty rodzinnej określonych w ust. 1 lub 2 i niemająca niezbędnych źródeł utrzymania ma prawo do okresowej renty rodzinnej:
 - przez okres jednego roku od chwili śmierci męża;
 - w okresie uczestniczenia w zorganizowanym szkoleniu mającym na celu uzyskanie kwalifikacji do wykonywania pracy zarobkowej, nie dłużej jednak niż przez 2 lata od chwili śmierci męża.
5. Przepisy ust. 1–4 stosuje się odpowiednio do wdowca.

Powyższa regulacja wskazuje, że ustawodawca objął ochroną małżonków pozostających w związku małżeńskim do czasu śmierci jednego z nich. Przy czym oprócz istnienia formalnego związku małżeńskiego istotne jest również, aby związek małżeński

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 13 stycznia 1997 r., III Aur 500/96, (SP 1997, nr 7–8).

miał charakter rzeczywisty, a między małżonkami istniała wspólność małżeńska oraz łączyły ich więzi nie tylko natury ekonomicznej, ale również więz duchowa, osobista, emocjonalna i uczuciowa.

Pojęcie niepozostawania małżonków we wspólności małżeńskiej nie zostało zdefiniowane zarówno na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych, jak i innych ustaw, w tym w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Oznacza to, że stwierdzenie, czy małżonkowie pozostawali ze sobą we wspólności małżeńskiej do śmierci jednego z nich, ma charakter w pełni uznaniowy. Jedynie posiłkowo do określenia pojęcia pozostawania we wspólności małżeńskiej można kierować się pojęciem ustawowej majątkowej wspólności małżeńskiej zawartym w art. 31 k.r.o. oraz pojęciem pożycia małżeńskiego zaczerpniętym z art. 23 k.r.o.

W tym samym przepisie ustawodawca uregulował stan prawny małżonki rozwiedzionej, przyznając jej prawo do renty rodzinnej, mimo utraty statusu małżonki. Jednak w sytuacji, gdy ma ona ustalone prawo do alimentów ze strony byłego męża orzeczonych wyrokiem sądowym lub ugodą, nabywa ona prawo do przyznania jej prawa do renty rodzinnej. Zasadą jest, że normy prawa ubezpieczeń społecznych wynikają z przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym, co oznacza, że winny być one skonstruowane precyzyjnie, aby uniknąć różniących się wzajemnie interpretacji oraz odmiennego stosowania w praktyce. Konstrukcja przepisu art. 70 określająca zasady przyznania prawa do renty rodzinnej wdowie i rozwiedzionej małżonce z uwagi na nieprecyzyjność oraz użycie niezdefiniowanych pojęć prowokowała rozbieżności w interpretacji.

Z uwagi na kontrowersje w orzecznictwie sądowym i doktrynie dotyczące orzekania o prawie wdowy do renty rodzinnej na podstawie przepisu art. 70 ust 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS kwestia ta została rozstrzygnięta przez Sąd Najwyższy uchwałą siedmiu sędziów z dnia 26 października 2006 r., III UZP 3/06 OSNPUSiSP 2007, nr 9–10, poz. 138). Sąd ten orzekł, że warunkiem nabycia prawa do renty rodzinnej przez wdowę/wdowca jest m.in. pozostawanie przez małżonków do dnia śmierci jednego z nich w stanie faktycznej wspólności małżeńskiej, a ciężar dowodu niepozostawania w tej wspólności spoczywa na organie rentowym.

Warto zaznaczyć, że kwestia istnienia między małżonkami faktycznej wspólności małżeńskiej również wywołała dyskusję zarówno w piśmiennictwie, jak i w judykaturze. W szczególności, zwrócono uwagę na konieczność indywidualnego dokonania oceny każdego stanu faktycznego. Jednocześnie podkreślono, że wspólności małżeńskiej w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS nie należy utożsamiać z węższym pojęciem wspólności ustawowej. Brak rozdzielności majątkowej znamionuje bowiem istnienie więzi ekonomicznej, a więc tylko jednego z elementów składających się na poję-

cie wspólności małżeńskiej. Istnienie małżeńskiej wspólności majątkowej nie wystarcza do przyjęcia, że małżonkowie pozostawali ze sobą we wspólności małżeńskiej.

Ograniczenie prawa wdowy do renty rodzinnej zawarte w art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS wynika z zasady, że renta rodzinna powinna rekompensować dochody (rzeczywiste lub potencjalne), z których żona miała prawo korzystać do śmierci męża. W przypadku małżonków pozostających we wspólności majątkowej pobrane wynagrodzenie za pracę, emerytura lub renta jednego z małżonków wchodzi bowiem w skład majątku wspólnego²⁰.

Wprawdzie brak orzeczenia rozwodu czy separacji uzasadnia domniemanie istnienia wspólności małżeńskiej, to jednak nie zawsze formalne istnienie małżeństwa ma odzwierciedlenie w jego faktycznym istnieniu. W sytuacji, gdy małżonkowie nie mają orzeczonego rozwodu czy też separacji, a jednocześnie nie mieszkają ze sobą, nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego, nie łączą ich więzi, jakie winny łączyć małżonków, wówczas istnieje podstawa do odmowy przyznania prawa do renty rodzinnej.

Oczywiste jest, że każdy stan faktyczny jest oceniany w sposób indywidualny, jednak konieczne jest zaznaczenie, że miały miejsce orzeczenia oparte na ustalonym stanie faktycznym sprawy.

3.4.1. Przesłanka wieku wdowy/wdowca

Po pierwsze ustawodawca jako osoby uprawnione do renty rodzinnej wskazuje wdowę/wdowca, która w chwili śmierci małżonka osiągnęła wiek 50 lat lub była niezdolna do pracy. Sformułowanie to wskazuje, że już samo osiągnięcie przez wdowę wieku 50 lat daje jej prawo do ubiegania się o rentę rodzinną. Nawet w sytuacji, gdy wdowa w dniu śmierci męża nie ma ukończonego wieku 50 lat, nie pozbawia jej to automatycznie możliwości dochodzenia prawa do renty rodzinnej w przyszłości, bowiem jeżeli w ciągu 5 lat od dnia śmierci męża ukończy wiek 50 lat, wówczas może wystąpić z wnioskiem o przyznanie jej świadczenia. Prawo do renty rodzinnej dla wdowy, która osiągnęła wiek 50 lat, przyznawane jest dożywotnio.

3.4.2. Niezdolność do pracy

Podobnie sytuacja przedstawia się odnośnie do warunku zaistnienia niezdolności do pracy. Ustawodawca w tym zakresie również ustalił ramy czasowe, w których wdowa/wdowiec może ubiegać się o przyznanie prawa do renty w razie ziszczenia się przesłanki niezdolności do pracy. Jeżeli w ciągu 5 lat od dnia śmierci małżonka lub od momentu zaprzestania wykonywania funkcji opiekuńczo-wychowawczych w stosunku do

²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 20 listopada 2007 r., III AUa 598/07, LEX nr 468580.

osób wymienionych w art. 70 zaistnieje niezdolność do pracy, wdowa ma prawo o ustąpienie z wnioskiem o przyznanie jej prawa do renty rodzinnej. Podkreślenia wymaga fakt, że stopień niezdolności do pracy nie ma w tym przypadku znaczenia. Prawo do renty rodzinnej przyznane owdowiałemu małżonkowi ze względu na stwierdzoną niezdolność do pracy może ustać w przypadku poprawy stanu zdrowia, która będzie skutkowałą orzeczeniem o braku istnienia niezdolności do pracy.

3.4.3. Osoby przyjęte na wychowanie

Kolejna sytuacja, w której wdowa/wdowiec ma prawo ubiegać się o przyznanie renty rodzinnej, dotyczy wychowywania przez nią dziecka/dzieci, wnuków, rodzeństwa uprawnionego do renty rodzinnej po zmarłym mężu, jeżeli nie osiągnęło ono jeszcze 16 lat, a w przypadku, kiedy dziecko pobiera naukę, do 18. roku życia. Prawo do renty przysługuje też owdowiałemu małżonkowi, który sprawuje pieczę nad dzieckiem całkowicie niezdolnym do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolnym do pracy, przy czym dziecko to jest uprawnione do renty rodzinnej.

Prawo do renty rodzinnej przyznane z uwagi na przyjęcie na wychowanie lub sprawowanie pieczy nad dziećmi, wnukami czy rodzeństwem wygasa z momentem zaprzestania wychowywania lub sprawowania przez wdowę opieki. Może to nastąpić z uwagi na osiągnięcie przez dzieci, wnuki, rodzeństwo pełnoletności, ustąpienie u podopiecznego całkowitej niezdolności do pracy lub też z przyczyn leżących po stronie wdowy. Prawo do renty rodzinnej ustaje także w przypadku, gdy podlegający opiece lub wychowaniu uzyskają pełnoletność.

3.5. Renta dla rozwiedzionego małżonka

Wracając do regulacji dotyczących małżonka rozwiedzionego, należy podkreślić, że podobnie jak wdowa, która nie pozostawała z mężem do dnia jego śmierci we wspólności małżeńskiej, tak i małżonka rozwiedziona może dochodzić prawa do renty rodzinnej po zmarłym mężu w sytuacji, gdy ma przyznane na jej rzecz alimenty. Wcześniejsza regulacja prawna wymagała, aby alimenty te były przyznane w drodze wyroku sądu lub ugody sądowej. Takie też stanowisko było prezentowane przez judykaturę, która uznawała, że małżonka rozwiedziona, która nie miała ze strony męża prawa do alimentów ustalonego wyrokiem lub ugodą sądową, nie może nabyć prawa do renty rodzinnej po nim, choćby pomiędzy nią a rozwiedzionym małżonkiem istniała w chwili jego śmierci więź uczuciowa, fizyczna i gospodarcza i to bez względu na okres trwania tej więzi i okoliczności, które na jej istnienie wpłynęły²¹.

²¹ Wyrok SN z dnia 22 stycznia 1998 r., II UKN 461/97, OSNAPiUS 1998, nr 1, poz. 22.

Obecnie jednak, tj. od 26 maja 2014 r., przepis art. 70 ust. 3 został uznany wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 maja 2014 r.²², częściowo za niezgodny z Konstytucją w zakresie, w jakim uprawnienie małżonki rozwiedzionej do uzyskania renty rodzinnej poza spełnieniem przesłanek określonych w art. 70 ust. 1 i 2 tej ustawy oraz wymogu posiadania w dniu śmierci męża prawa do alimentów z jego strony, uzależnia od tego, aby były ustalone wyrokiem sądu lub ugodą sądową.

Zdaniem TK, małżonkowie rozwiedzeni, którzy w drodze zgodnego porozumienia ustalają sposób realizacji obowiązku alimentacyjnego ciążącego na jednym z nich względem drugiego, nie mogą ponosić ujemnych następstw w postaci nierównego traktowania w zakresie prawa do renty rodzinnej w porównaniu z osobami, które kwestie wzajemnej alimentacji ustaliły w wyroku lub ugodzie sądowej. Jak zostało to stwierdzone w wyroku z dnia 29 maja 2007 r., P 8/06 (OTK ZU nr 6/A/2007, poz. 51): „Trybunał aprobuje dążenie ustawodawcy zmierzające do rozszerzania polubownego sposobu załatwiania sporów, wzmacniające odpowiedzialność obywateli za ich zachowania, promujące normy społeczeństwa obywatelskiego i odciążające wymiar sprawiedliwości. Tymczasem zakwestionowany przepis pozostaje w sprzeczności z tymi założeniami”²³.

W tym przypadku ustalenia sprowadzają się jedynie do potwierdzenia, że małżonka rozwiedziona ma prawo do alimentów. W tym zakresie orzekanie o prawie do renty rodzinnej małżonki rozwiedzionej nie budzi wątpliwości i nie przysparza większych problemów.

Problemy pojawiają się wówczas, gdy małżonka rozwiedziona nie ma przyznanych od męża na jej rzecz alimentów, a po orzecznym rozwodzie pozostawała z byłym mężem w związku konkubenckim. Judykatura w tym zakresie wypracowała wyraźne stanowisko, zgodnie z którym małżonka rozwiedziona, która w chwili śmierci byłego męża nie miała ustalonego prawa do alimentów wyrokiem sądowym, ugodą sądową lub też w ramach umowy byłych małżonków (ustnej bądź pisemnej), nie ma prawa do renty rodzinnej po zmarłym mężu, także w przypadku dalszego pożycia byłych małżonków po rozwodzie. Takie stanowisko uzasadnia stwierdzenie, że rozwód małżonków wiąże się ewidentnie z utratą prawa do renty rodzinnej i tylko przyznane jednemu z małżonków alimentów jest podstawą do przyznania małżonkowi prawa do tego świadczenia. Okoliczność wspólnego zamieszkiwania po orzecznym rozwodzie oraz nawet istnienie faktycznej więzi uczuciowej duchowej, ekonomicznej między byłymi małżonkami nie ma znaczenia.

Sytuacja małżonków, względem których została orzeczona separacja, w kontekście ubiegania się o prawo do renty rodzinnej po śmierci jednego z nich przedstawia się tak samo jak sytuacja małżonków rozwiedzionych. Tutaj również warunkiem niezbędnym do przy-

²² Sygn. akt SK 61/13, OTK-A 2014 nr 5 poz. 52, Dz. U. 2014 r. poz. 683.

²³ Wyrok TK z dnia 13 maja 2014 r., SK 61/13, OTK-A 2014/5/52, Dz. U. z 2014 r., poz. 683.

znania małżonce/małżonkowi rozwiedzionej/mu jest uprawnienie do alimentów wynikające z wyroku lub ugody sądowej albo też wspólnego stanowiska stron (tj. byłych małżonków).

Oznacza to, że orzeczenie separacji małżonków, przy jednoznacznym braku prawa żony/męża (w dniu śmierci drugiego z nich) do alimentów, powoduje, iż nie przysługuje małżonkowi prawo do renty rodzinnej²⁴.

3.6. Renta dla rodziców

Również rodzice mogą mieć przyznane prawo do renty rodzinnej. Zasady przyznania tego prawa rodzicom określa przepis art. 71 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Zgodnie z jego brzmieniem rodzice mają prawo do renty rodzinnej, jeżeli:

- 1) ubezpieczony (emeryt, rencista) bezpośrednio przed śmiercią przyczynił się do ich utrzymania,
- 2) spełniają odpowiednio warunki określone dla wdowy i wdowca w art. 70 ust. 1 i 2 oraz co do wieku, również w art. 70 ust 5.

Interpretacja powyższego przepisu przysparza również wiele problemów, a to z uwagi na fakt, że określenie przyczyniania się do utrzymania nie zostało sprecyzowane. W judykaturze zostało wypracowane stanowisko, z którego wynika, że przyczynianie się ubezpieczonego zstępnego do utrzymania rodziców uzasadnia nabycie przez nich prawa do renty rodzinnej po zmarłym ubezpieczonym na podstawie art. 71 pkt 1 ustawy emerytalno-rentowej tylko wtedy, gdy polegało na spełnieniu także dobrowolnym, obowiązku alimentacyjnego wobec rodziców pozostających w niedostatku art. 153 § 2 k.r.o.²⁵

Uprawniony jest zatem wniosek, że pojęcie przyczyniania się z art. 71 ustawy emerytalno-rentowej, oznacza *de facto* utrzymanie rodziców. Przy czym przyczynianie się do utrzymania rodziców nie wynika ze zwiększenia dochodu rodziców, lecz z partycypowania w kosztach ich utrzymania, którego nie mogą sobie sami zapewnić. Przyczynianie się do utrzymania rodziców nie może być ujmowane jako wszelka pomoc rzeczowa lub finansowa udzielana przez dziecko rodzicom, gdyż czym innym jest wykazanie choćby częściowego pozostawania na utrzymaniu zmarłego i czym innym pomoc finansowa udzielana rodzicom²⁶. Ta ostatnia jest zakresowo szersza niż choćby częściowe

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 lutego 2008 r., III AUa 757/07, Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach 2008, nr 4, poz. 40.

²⁵ Wyrok SN z dnia 4 czerwca 2013 r., I UK 18/13, OSNP 2014, nr 3, poz. 46.

²⁶ Przyczynianie się ubezpieczonego zstępnego do utrzymania rodziców uzasadnia nabycie przez nich prawa do renty rodzinnej po zmarłym ubezpieczonym na podstawie art. 71 pkt 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (t.j.: Dz. U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) tylko wtedy, gdy polegało na spełnieniu, także dobrowolnym, obowiązku alimentacyjnego wobec rodziców pozostających w niedostatku (art. 133 § 2 k.r.o.) – tak wyrok SN z dnia 4 czerwca 2013 r. I UK 18/13 OSNP 2014, nr 3, poz. 46, OSP 2014, nr 11, poz. 109, zob. też – pojęcie przyczyniania się z art. 71 u.e.r.f.u.s. odnosi się do utrzymania rodziców. Przyczynianie się do utrzymania rodziców nie wynika ze zwiększenia dochodu rodziców, lecz z partycypowania w kosztach ich utrzymania, którego nie mogą sobie

przyczynianie się do ich utrzymania. Chodzi bowiem o to, że nie każda pomoc finansowa dziecka stanowić będzie przyczynianie się do utrzymania rodziców. Przyczynianie się do utrzymania nie może być rozumiane jako „dodanie, przysporzenie” rodzicom środków finansowych lub rzeczowych i przez to określenie ich statusu materialnego, w sytuacji gdy mają zapewnione utrzymanie z własnych dochodów²⁷.

Oczywiście kwestia przyczyniania się do utrzymania rodziców musi być udowodniona, najczęściej dowód stanowią oświadczenia samych zainteresowanych, przy czym organ rentowy może w tym zakresie poczynić własne ustalenia, które stanowić będą przeciwdowód.

Drugi warunek, jaki musi zostać spełniony, to spełnienie warunków, odnoszących się do wdowy/wdowca, a określonych w art. 70 ust. 1 i 2, takich jak osiągnięcie określonego wieku, wychowywanie co najmniej jednego z dzieci, wnuków lub rodzeństwa. Ustawodawca zaznaczył ponadto, że rodzic winien spełnić warunek co do wieku określony w art. 71 ust. 5. Jest to wadliwa regulacja, albowiem obecnie ustawodawca zrównuje małżonków pod względem spełnienia warunku wieku, tj. zarówno wdowa, jak i wdowiec mają prawo do renty rodzinnej po śmierci jednego z nich po ukończeniu 50. roku życia. Wcześniej obowiązująca ustawa o z.e.p. różnicowała sytuacje wdowy i wdowca pod względem wieku, obecnie takiego rozróżnienia nie ma. Z tego względu zapis przepisu w art. 71 ust. 5 należy uznać za wadliwy.

Renta rodzinna stanowi odpowiedni procent świadczenia, które przysługiwałoby zmarłemu. Wysokość procentu uzależniona jest od liczby osób uprawnionych. Jeśli renta rodzinna przysługuje tylko jednej osobie, wówczas otrzyma ona 85% świadczenia przysługującego zmarłemu, jeśli dwie osoby – wówczas otrzymają one 90%, jeśli trzy – 95%. Przy czym w przypadku, gdy do renty rodzinnej uprawnionych jest więcej niż jedna osoba, wówczas renta ta ulega podziałowi z zastrzeżeniem, że dodatki do renty wypłaca się w całości każdemu uprawnionemu²⁸.

sami zapewnić. Przyczynianie się do utrzymania rodziców nie może być ujmowane jako wszelka pomoc rzeczowa lub finansowa udzielana przez dziecko rodzicom, gdyż czym innym jest wykazanie choćby częściowego pozostawania na utrzymaniu zmarłego i czym innym pomoc finansowa udzielana rodzicom. Ta ostatnia jest zakresowo szersza niż choćby częściowe przyczynianie się do ich utrzymania. Chodzi bowiem o to, że nie każda pomoc finansowa dziecka stanowić będzie przyczynianie się do utrzymania rodziców. Przyczynianie się do utrzymania nie może być zatem rozumiane jako „dodanie, przysporzenie” rodzicom środków finansowych lub rzeczowych i przez to określenie ich statusu materialnego, w sytuacji gdy mają zapewnione utrzymanie z własnych dochodów – tak wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 20 lutego 2013 r., III AUa 1187/12 LEX nr 1283094.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 20 lutego 2013 r., III AUa 1187/12, LEX nr 1283094.

²⁸ M. Bartnicki [w:] K. Antonów (red.), *op. cit.*, s. 368.

